

Зупинка XXVI: Рогатин

У мальовничій долині річки Гнила Липа, на івано-франківському Опіллі, розкинулось старовинне місто Рогатин. Цей районний центр згадується, як місто-фортеця XII-XVII ст. До наших днів дійшли лише описи фортифікаційних споруд. Був у місті й міцно укріплений замок, від якого, на жаль, теж уже нічого не залишилося. У хроніці історичних подій згадується так зване "Старе місто", обгороджене парканом (тином). Від цього, можливо, й походить назва поселення. Ще й досі збереглися сліди земляного валу і фортечного рову.

Про заснування Рогатина побутують цікаві легенди. Одна з них розповідає про те, як князь Ярослав Осмомисл узяв із собою молоду дружину на полювання. Та трапилось так, що в лісі жінка заблукала. У тривозі провела вона всю ніч, а вранці перед нею з'явився величкий олень. Побачивши людину, він стрімко полетів лісовими хащами. Княгиня скочила на коня і кинулася навздогін за оленем. Раптом олень зник, і на радість княгині, вона побачила князя із дружинником. На місці, де княжні з'явився олень, князь велів збудувати терем. Згодом навколо нього виросло місто, назване Рогатином. Ця легенда знайшла своє відображення і в гербі міста – на синьому полі зображено оленячий ріг.

У письмових джерелах місто вперше згадується у XII столітті. Сучасний Рогатин розташований на місці колишнього села Пилиповичі, яке у 1415 році його власник Волчко Прислужич перейменував на Рогатин, надав йому статус міста і самоуправління з Магдебурзьким правом. З 1535 року Рогатину надали ряд привілеїв. Місто звільнили від натуральних повинностей і данини, міщани одержали право на вільну вирубку лісів та торгівлю м'ясом. У побудованій ратуші відкрили постригальню сукна, а прибутки від неї та від продажу горілки йшли на спорудження міських мурів. У 1576 році рогатинських купців звільнили від сплати всіх мит. Рогатин мав право на проведення чотирьох річних ярмарків, кожен із яких тривав упродовж тижня.

У XVI столітті відбулося справжнє становлення міста, сформувалася його центральна частина. Місто обнесли кам'яним укріпленням. Рогатин складався з кількох частин: замку, власне міста і передмістя. У цей період Рогатин став важливим ремісничим і торговим центром.

У Рогатині до наших часів збереглися цікаві пам'ятки оборонного будівництва: церква Різдва Богородиці XIV-XV ст. і стіни з воротами XIV-XVII ст., Миколаївський костел XV ст. із гарматними бійницями та дерев'яні церкви Святого Духа 1598 року і Миколаївська 1729 року побудови.

Рогатин неодноразово зазнавав руйнувань під час набігів турецько-татарських орд. Під час одного з них у 1520 році місто було спалене, мешканців забрано в полон, серед них і 15-ти річну Настю Лісовську, доньку міського пароха Луки. Потрапивши до гарему турецького султана Сулеймана II, Настя Лісовська стала його першою дружиною, і завдяки своєму розуму, кмітливості та залізній волі відіграла значну роль у політичному житті Туреччини 20-50-х років XVI століття. У літературі та історії вона відома, як Роксолана Хуррем. Завдяки Роксолані Туреччина певний час утримувалась

від нападів на Польщу, під владою якої перебувала значна частина українських земель. У дні святкування 800-річчя Рогатина і 500-річчя від дня народження Роксолани вдячні рогатинці відкрили їй пам'ятник у центрі міста (на фото внизу).

Після Брестської унії жителі Рогатина, за прикладом львів'ян, заснували в місті церковне братство, яке відіграло значну роль у боротьбі з католицизмом і в поширенні освіти. Братчики піклувалися про сиріт, бідних і немічних. У 1591 році в місті відкрили братську школу з великою бібліотекою.

На першу половину XVII століття припадає період піднесення культурно-просвітницького життя на Рогатинщині. У 1602-1605 роках у Стратині діяла одна з найдавніших українських друкарень. У цей час у місті оселялося дедалі більше поляків і євреїв, уряд сприяв зростанню іноземного населення в Рогатині.

Наприкінці XIX століття Австро-Угорщина розпочала будівництво залізничних колій на ділянках Ходорів-Підвисоке та Галич-Тернопіль, які почали експлуатуватися у 1897 році. Однак лінію від Галича до Підвисокого зруйнували німці під час Другої світової війни і згодом вона вже не відновлювалася. У квітні 1890 року була відкрита шосейна дорога Рогатин-Ходорів. Кінець XIX – початок XX ст. відзначилися розвитком освіти і культури, піднесенням національної свідомості рогатинців.

Значних втрат і шкоди завдали Рогатину Перша і Друга світові війни. Під час фашистської окупації було знищено близько 3,5 тис.

Рогатин і Городенка – фортеці князівства Ярослава Осмомисла

жителів міста, переважно єврейської національності.

У післявоєнний період у Рогатині стали до ладу хлібокомбінат, сокоекстрактний завод, райоб'єднання "Сільгосптехніка", ветеринарно-зоотехнічний технікум та сільськогосподарське профтехучилище. Синьо-жовті прапори замайорили в Рогатині 9 жовтня 1989 року.

Місцевий санаторій "Черче", знаний далеко за межами України своїми грязевими і сірководневими ваннами, цілючі властивості яких повернули здоров'я багатьом людям. Тут улітку 1992 року був відкритий пам'ятний знак на вшанування Богдана Лепкого, який багато років приїздив у Рогатин на лікування.

Зупинка XXVII: Городенка

Городенка – районний центр Івано-Франківської області, розташований у степовій зоні Покуття, за 75 км від обласного центру.

У IX-X століттях територію сучасного Покуття заселяло слов'янське плем'я білих хорватів. Можливо, саме укріплене поселення (городища) лягли в основу сучасної назви міста.

Перша звітка про Городенку датована кінцем XII століття – періодом правління галицького князя Ярослава Осмомисла (1152-1187 рр.). У ті часи поселення мало вигляд укріпленого городища, обнесеного дерев'яними стінами, земляними валами та ровами. Монголо-татарська навала, що прокотилася краєм, перетворила поселення на руїну.

Із 1349 року все Галицьке князівство потрапило під владу Польщі. Посилилося національне та соціальне гноблення українського населення, це стало приводом до чисельних селянських виступів. У 1490-1492 роках на Покутті та частині сусідньої Буковини спалахнуло повстання під проводом Івана Мухи.

За Покутські землі тривали постійні війни між Польщею та Молдавським князівством. Під час походів у 1441 році молдавського

воеводи Стефана Великого були зруйновані Городенка, Снятин, Коломия. Під час походу молдавського воеводи Петра Рареша у 1531 році Городенка знову була зруйнована.

Згодом місто ще два рази жорстоко руйнувалося під час татарсько-турецьких нападів у 1589 та 1621 роках.

Під час визвольної боротьби 1648-1654 років Городенка знову зазнала руйнувань – постраждала значна частина будівель, повстанці під проводом Семена Височана спалили місцевий замок.

Із другої половини XVII століття почалося поступове відродження міста. У 1668 році Городенка отримала Магдебурзьке право, що створило сприятливі умови для розвитку ремесла і торгівлі. У Городенці щороку влаштувалося до 15 прикордонних ярмарків.

У цей час у місті крім поляків і євреїв почали оселятися вірмени, які збагатили новим досвідом технологію обробки шкіри та виробництва сап'яну.

У 1706 році в місті побудували великий вірменський костел. Місто інтенсивно розбудовувалося. Коштом графа Миколи Потоцького у Городенці були збудовані костел Непорочного Зачаття Діви Марії та монастир при ньому (1743-1760 рр.), триарковий кам'яний міст через річку Ямгорів, у 1763 році – велика мурована церква Успення Пресвятої Діви Марії, споруджена за проектом відомого будівничого Бернарда Меретина. Іконостас церкви – унікальний, він є спрощеним аналогом іконостасу собору св. Юра у Львові, це дає підстави обгрунтовано припускати, що автором іконостасу є знаменитий скульптор Пінзель.

Значний слід в історії міста залишила єврейська громада, якій граф Потоцький надав привілеї в торгівлі, виділив місце для будівництва синагоги та цвинтаря. У Городенці в 1760-1780 роках жив відомий хасид Нахман, який увійшов до історії хасидизму, як Нахман з Городенки.

У 1772 році Городенщина відійшла до Австрії. Під час реформ австрійського імператора Йосифа II було ліквідовано обидва монастирі. У 1778 році відкрито першу світську школу з німецькою мовою навчання.

У 1848 році в Галичині було скасовано кріпацтво. На честь цієї події в Городенці встановлено кам'яний хрест.

Одними з перших промислових підприємств, які виникли після скасування кріпацтва, були паровий млин і крупорушка. У 1870 році почалося будівництво спиртового та пивоварного заводів. Економічному зростанню міста

сприяло прокладання у 1899 році залізничної гілки Делятин-Коломия-Стефанешти. На території міста діють дві залізничні станції: Городенка-Місто та Городенка-Завод, що зна-

ходиться поблизу цукрового заводу. У 1907 році почали свою роботу заводи із виготовлення цементу та черепиці.

Розвиток економіки потребував кваліфікованих кадрів, зростання рівня освіти. У 1899 році в Городенці відкрилися ткацька та реальна школи, в 1902 році – українська приватна гімназія ім. Тараса Шевченка, для якої у 1910 році розпочали спорудження нової будівлі.

З Городенкою пов'язані імена видатних постатей української історії. Теофіл Окуневський – визначний громадсько-політичний діяч, один із засновників національно-демократичної партії, у 1918 році був повітовим комісаром і членом Президії Національної Ради ЗУНР. Директором української гімназії в 1911-1918 роках був видатний педагог і письменник Антон Крушельницький. Серед уродженців Городенківщини – письменник Лесь Мартович, віце-президент ЗУНР Лев Бачинський, оперний співак світового рівня Михайло Голинський та інші.

У роки Першої світової війни в Городенці декілька разів змінювалася влада. Особливо постраждала в цей час єврейська громада.

Після розпаду Австро-Угорської імперії влада перейшла до української адміністрації ЗУНР. Але невдовзі, у травні 1919 року, місто окупували спочатку румунські, а з осені – польські війська. Городенка стала повітовим центром Станіславського воєводства. Попри всі перепони, у ці часи в місті діяли громадські організації "Просвіта", "Каменярі", "Союз українців", "Книга", які поширювали знання та прогресивні ідеї українського національного відродження.

З приходом Червоної армії у вересні 1939 року розпочалася націоналізація підприємств, вилучення земель із приватної власності.

У липні 1941 року в місто вступили союзники Німеччини – угорські війська, а в серпні – німецькі. Окупаційний режим заборонив діяльність усіх громадських організацій, багато городян були вивезені на примусові роботи до Німеччини, фашисти знищили все єврейське населення Городенки – понад 3 тис. осіб.

25 березня 1944 року радянські війська звільнили Городенку. Почався процес відродження економіки. За короткий термін відновили роботу цукровий, спиртовий та масло-робний заводи, дала струм електростанція. Розпочалася реконструкція та забудова міста. Впродовж 1960-1980 років місто прикрасили будівлі нової лікарні, пошти, будинки культури та побуту, міської ради, літнього кінотеатру, багатоповерхові житлові будинки.

У квітні 1990 року в місті відбулися перші демократичні вибори, над Городенкою замайорів національний прапор, встановлено пам'ятник на честь проголошення незалежності України. Попри тяжкі випробування, що випали на долю міста, до наших днів у Городенці збереглися понад 30 пам'яток архітектури різних часів.

Юрій ТОМІН